

Π.3.2.5 Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Γ΄ Γυμνασίου

Θεματική ενότητα:

Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα

Τίτλος:

**«Αναγνωστικές δεξιότητες-πολυτροπικές αναπαραστάσεις:
Ο κύκλος των χαμένων ποιητών ξαναζωντανεύει...»**

Συγγραφή: ΜΑΡΙΑ ΝΕΖΗ

Εφαρμογή: ΑΝΔΡΕΑΣ ΓΑΛΑΝΟΣ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2014

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνος υπο-ομάδας εργασίας λογοτεχνίας: Βασίλης Βασιλειάδης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνια 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

A. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Αναγνωστικές δεξιότητες - πολυτροπικές αναπαραστάσεις: Ο κύκλος των χαμένων ποιητών ξαναζωντανεύει...

Εφαρμογή σεναρίου

Ανδρέας Γαλανός

Δημιουργία σεναρίου

Μαρία Νέζη

Διδακτικό αντικείμενο

Νεοελληνική λογοτεχνία

Τάξη

Γ΄ Γυμνασίου

Σχολική μονάδα

2^ο Γυμνάσιο Χαλκηδόνας

Χρονολογία

Από 27-11-2013 έως 17-12-2013

Διδακτική/θεματική ενότητα

Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα

Διαθεματικό

Όχι

Χρονική διάρκεια

9 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής

II. Εικονικός χώρος: Wiki

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Το σενάριο εφαρμόστηκε σε σχολείο που διέθετε εργαστήριο πληροφορικής με ικανό αριθμό λειτουργικών Η/Υ και υπήρξε η δυνατότητα να τροποποιηθεί το ωρολόγιο πρόγραμμα ώστε να προκύψουν συνεχόμενα διδακτικά δίωρα που διευκόλυναν την πορεία της εφαρμογής. Μαθητές και εκπαιδευτικός είχαν ξαναδουλέψει ομαδοσυνεργατικά, ενώ το Wiki χρησιμοποιούνταν από την αρχή της χρονιάς στη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας και οι μαθητές ήταν εξοικειωμένοι με τη χρήση του. Επίσης, πολλοί μαθητές του συγκεκριμένου τμήματος γνώριζαν να χειρίζονται καλά τα προγράμματα δημιουργίας πολυτροπικών παρουσιάσεων. Όπως προέβλεπε και το αρχικό σενάριο, η εφαρμογή ακολούθησε την αρχή «Δεν διδάσκουμε κείμενα, διδάσκουμε μαθητές/τριες», αρχή που διέπει τα νέα Προγράμματα Σπουδών για τη Λογοτεχνία.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Μαρία Νέζη, Αναγνωστικές δεξιότητες - πολυτροπικές αναπαραστάσεις: Ο κύκλος των ποιητών ξαναζωντανεύει... (εκδοχή Α & Β), Νεοελληνική Λογοτεχνία Γ΄ Γυμνασίου, 2012.

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το αρχικό σενάριο προέβλεπε έναν σχεδιασμό διαθεματικής προσπέλασης γλώσσας και λογοτεχνίας με άξονα την ανάπτυξη εκ μέρους των μαθητών/-τριών αναγνωστικών δεξιοτήτων και την εξοικειώσή τους με διαδικασίες κριτικού λόγου και πολυτροπικής νοηματοδότησης του λογοτεχνικού κειμένου. Στη συγκεκριμένη

εφαρμογή υποχώρησε ο βαθμός διαθεματικότητας του αρχικού σεναρίου και δόθηκε προτεραιότητα σε στόχους σχετικούς με τη διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων.

Η εφαρμογή πραγματοποιήθηκε σε τρεις φάσεις. Στην πρώτη φάση με αφορμή την πορεία διαμαρτυρίας των ποιητών που οργανώθηκε την 21^η Μαρτίου 2012 τέθηκε το ερώτημα σχετικά με τον ρόλο του ποιητή και της ποίησης στο κοινωνικό γίνεσθαι. Στη δεύτερη φάση επιλέχτηκε η Α' εκδοχή του σεναρίου, η οποία διαμορφώθηκε από τον εκπαιδευτικό με βάση τις προσλαμβάνουσες και την αναγνωστική εμπειρία του μαθητικού κοινού. Οι νεαροί αναγνώστες επέλεξαν τα ποιήματα με τα οποία ασχολήθηκαν και ασκήθηκαν στη νοηματοδότηση των κειμένων σύμφωνα με τις αναγνωστικές οδηγίες που τους παρείχε ο εκπαιδευτικός. Στη φάση αυτή ζητήθηκε από τις ομάδες να εντοπίσουν το θέμα του ποιήματος και να επισημάνουν με λέξεις, φράσεις και εικόνες του ποιήματος την οπτική που προβάλλεται ως προς το υπό εξέταση ερώτημα, καθώς και να εκφράσουν την ανταπόκρισή τους στο ποίημα δημιουργώντας πολυτροπικές παρουσιάσεις. Τέλος, ένα μέλος κάθε ομάδας ανέλαβε να αναγνώσει εκφραστικά το ποίημα προσέχοντας ιδιαίτερα τον χρωματισμό της φωνής. Στην τρίτη φάση, οι ομάδες παρουσίασαν τις εργασίες τους και πραγματοποιήθηκε σχετική συζήτηση.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Η διεύρυνση της αναγνωστικής εμπειρίας των μαθητών/-τριών μέσα από τη δημιουργία ενός δικτύου αναγνώσεων κειμένων συνιστά τον άξονα γύρω από τον οποίο αναπτύσσεται το συγκεκριμένο σενάριο. Η αναγνωστική πράξη επιδιώκει την παραγωγή νοήματος μέσα από τον διάλογο με άλλα κείμενα, ενώ παράλληλα νομιμοποιούνται πρακτικές κατασκευής της υποκειμενικότητας. Οι μαθητές/-τριες οικοδομούν την ταυτότητά τους ως αναγνωστών, αλλά και ως υποκειμένων πολιτισμικά και κοινωνικά προσδιορισμένων, καθώς κατά την πρόσληψη του

λογοτεχνικού κειμένου ασκούν ένα ευρύ φάσμα αναγνωστικών δεξιοτήτων σχετικών όχι μόνο με τον γραπτό λόγο, αλλά με όλο το φάσμα της πολιτισμικής παραγωγής. Η ανάγνωση της λογοτεχνίας μετατρέπεται σε απολαυστική πολιτισμική εμπειρία και το μάθημα της Λογοτεχνίας γίνεται ο χώρος στον οποίο η κοινότητα μάθησης (μαθητές και εκπαιδευτικοί) συνομιλεί με τα κείμενα –δεν μιλά για τα κείμενα. Το να ασκεί κανείς τους νέους αναγνώστες σε πρακτικές ανάγνωσης ισοδυναμεί με το να τους εφοδιάζει με κριτήρια για να στοχάζονται κριτικά πάνω στα αναγνώσματά τους και τη ζωή τους, αλλά και με εργαλεία για να γίνουν και οι ίδιοι παραγωγοί κειμένων, άρα και παραγωγοί νοήματος (Φρυδάκη, 2003: 294).

Το λογοτεχνικό κείμενο σε αυτό το πλαίσιο δεν θεωρείται ως ένα κλειστό και αύταρκες όλον, ως ένα τετελεσμένο αισθητικό γεγονός αλλά ως ένα ανοιχτό σύστημα γλωσσικών, και όχι μόνο, σημείων που ενεργοποιεί τις ανταποκρίσεις του αναγνώστη απέναντι στις δομές πραγμάτωσής του κατά τη διαδικασία νοηματοδότησής του. Όσον αφορά στη σχολική πρακτική, αυτό σημαίνει ότι ο λόγος για τα κείμενα μετατρέπεται σε διάλογο με τα κείμενα στο πλαίσιο της κοινότητας μάθησης (μαθητών-εκπαιδευτικών). Οι μαθητές-αναγνώστες συνομιλούν με τα κείμενα, καταθέτουν ερμηνευτικές υποθέσεις και εκφέρουν τον προσωπικό τους κριτικό και δημιουργικό λόγο, αξιοποιώντας διάφορα σημειωτικά συστήματα. Ο δάσκαλος δεν περιορίζεται στον ρόλο του διαμεσολαβητή στην επικοινωνία με το λογοτεχνικό κείμενο, αλλά λειτουργεί ως ο έμπειρος ειδικός που αξιοποιεί ποικίλους μαθησιακούς πόρους και τρόπους (πολυτροπικά κείμενα, ενίσχυση της φιλιαναγνωσίας κλπ.) για να καταστήσει τους μαθητές/-τριές του πολιτισμικά εγγράμματους. Διαμορφώνει ένα μαθησιακό περιβάλλον στο οποίο οι νεαροί αναγνώστες, μέσα από την αλληλεπίδραση, την πολυφωνία και τον αναστοχασμό, έχουν τη δυνατότητα να διευρύνουν τις αναγνωστικές τους εμπειρίες, να εξοικειωθούν με ένα εύρος στρατηγικών κατανόησης κειμένων, να εκφραστούν γλωσσικά και πολυτροπικά.

Καθοριστικός παράγοντας για το σενάριο είναι η εμπλαίσωση της μαθησιακής διαδικασίας. Η ανάγνωση της ποίησης δεν συνιστά αυτοσκοπό, αλλά εντάσσεται σε μια διαδικασία που έχει νόημα για τους νεαρούς αναγνώστες. Οργανώνεται, λοιπόν, εντός του πεδίου της μάθησης με επίλυση προβλήματος, το οποίο είναι αυθεντικό: «Ποιος είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης, γενικότερα, στις μέρες μας;». Η διερεύνηση των στάσεων των ποιητών στα προς επεξεργασία ποιήματα συνιστά στόχο της ανάγνωσης.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Με την εφαρμογή του συγκεκριμένου σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να προβληματιστούν για τον κοινωνικό ρόλο της ποίησης σε κάθε εποχή.

Γνώσεις για τη λογοτεχνία

Με τη εφαρμογή του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να δουν πώς θεματοποιούν τον ρόλο του ποιητή και της ποίησης τα ίδια τα ποιήματα.

Γραμματισμοί

Με τη εφαρμογή του σεναρίου επιδιώχθηκε οι μαθητές και οι μαθήτριες να μπορούν:

- να διαβάζουν ένα ποίημα με άξονα ένα συγκεκριμένο ερώτημα και να επισημαίνουν τα σημεία του που απαντούν σε αυτό,
- να διαβάζουν μεγαλόφωνα και εκφραστικά ένα ποίημα,
- να δημιουργούν πολυτροπικές παρουσιάσεις ενός ποιήματος και να προβληματίζονται για τις επιλογές τους,
- να συνεργάζονται για την από κοινού νοηματοδότηση ενός κειμένου.

Διδακτικές πρακτικές

Βασική επιλογή ήταν η εμπλοκίωση της μαθησιακής διαδικασίας. Η ανάγνωση της ποίησης δεν συνιστά αυτοσκοπό αλλά εντάσσεται σε μια διαδικασία που έχει νόημα για τους νεαρούς αναγνώστες. Το σενάριο οργανώθηκε, λοιπόν, εντός του πεδίου της μάθησης με επίλυση προβλήματος, όπου το πρόβλημα που τίθεται είναι αυθεντικό: «Ποιος είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης, γενικότερα, στις μέρες μας;». Η διερεύνηση των στάσεων των ποιητών στα προς επεξεργασία ποιήματα αποτέλεσε τον στόχο της ανάγνωσης.

Στην Α' φάση, στην ολομέλεια του τμήματος, έγινε επεξεργασία του υλικού με στοχευμένες ερωτήσεις και αναπτύχθηκε προβληματισμός σχετικά με το υπό εξέταση ερώτημα με κατευθυνόμενο διάλογο.

Κατά τη φάση της *Ανάγνωσης* ο εκπαιδευτικός διαμόρφωσε το μαθησιακό υλικό, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, τις ανάγκες και τα αναγνωστικά ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών του. Οι διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν ήταν οι στοχευμένες ερωτήσεις, καθώς και η συζήτηση σε ομάδες και στην ολομέλεια, κατά τη διαδικασία νοηματοδότησης των ποιημάτων. Κάθε ομάδα επεξεργάστηκε διαφορετικό κείμενο, σύμφωνα με τις αρχές της διαφοροποιημένης διδασκαλίας. Ανέλαβε ένα κείμενο που ταίριαζε στις δυνατότητές της και στις επιθυμίες της, αλλά το μαθησιακό αποτέλεσμα που επιδιωκόταν ήταν κοινό: οι νεαροί αναγνώστες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το θέμα του ποιήματος και την οπτική γωνία που αναδεικνύεται ως προς το υπό συζήτηση ερώτημα. Στο πλαίσιο της ομάδας, οι μαθητές/τριες ασκήθηκαν σε στρατηγικές ανάγνωσης και κατανόησης κειμένων σε ένα όσο το δυνατόν αυθεντικό περιβάλλον επικοινωνίας που επιτρέπει την αλληλεπίδραση και την πολυφωνία. Επιπλέον, δοκιμάστηκαν σε διαδικασίες πραγμάτευσης του νοήματος και συνεργασίας για την παραγωγή του τελικού προϊόντος της εργασίας τους (επικοινωνιακές δεξιότητες).

Κλήθηκαν επίσης να δημιουργήσουν τις δικές τους πολυτροπικές παρουσιάσεις των υπό εξέταση ποιημάτων.

Η μαθησιακή διαδικασία ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση στην ολομέλεια των ευρημάτων κάθε ομάδας εργασίας και την εκφραστική ανάγνωση των ποιημάτων.

Ο εκπαιδευτικός παρακολούθησε σε όλη τη διάρκεια της επεξεργασίας του υλικού τον τρόπο δουλειάς κάθε ομάδας και παρενέβαινε διορθωτικά όπου παρατηρούσε δυσλειτουργίες στη συνεργασία. Συντόνισε τη διαδικασία παρουσίασης των εργασιών κάθε ομάδας στην κοινότητα και συνέθεσε τα επιμέρους δεδομένα σε ενιαίο όλον, σχολιάζοντας και αξιολογώντας.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Η σχέση των μαθητών με τα ποιητικά κείμενα και την ποίηση γενικότερα αποτελεί μια πονεμένη ιστορία. Οι μαθητές δυσανασχετούν κατά τη διδασκαλία των ποιημάτων, ενώ αδυνατούν να κατανοήσουν γιατί διδασκόμαστε την ποίηση. Πολύ λιγότερο, μάλιστα, κατανοούν ποιο ρόλο παίζει ή μπορεί να παίζει η ποίηση σε μια κοινωνία. Όταν τους ρωτάς για τον ρόλο της ποίησης, συνήθως απαντούν με στερεότυπες εκφράσεις που αναπαράγουν μια «δασκαλίστικη» ρητορική, χωρίς να κατανοούν ή να πιστεύουν όσα λένε. Αυτός ο προβληματισμός οδήγησε στην επιλογή να εφαρμοστεί το συγκεκριμένο σενάριο, προκειμένου από τη μια να δώσει στους μαθητές τη δυνατότητα να ασκηθούν στην ανάγνωση και τη νοηματοδότηση ενός ποιήματος, στο πλαίσιο μιας ομάδας και έξω από τις συνήθειες, «κανονιστικές» διδακτικές πρακτικές, και από την άλλη, να τους φέρει σε επαφή με ποιήματα που ενδεχομένως θα διεύρυναν την οπτική τους πάνω στον ρόλο του ποιητή και της ποίησης.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Η εφαρμογή του σεναρίου πραγματοποιήθηκε σε σχολείο που δεν εφαρμόζει πιλοτικά το νέο πρόγραμμα σπουδών, οπότε η υλοποίησή του δε συνδέθηκε με την αντίστοιχη θεματική ενότητα «Στάσεις ζωής σε ποιητικά κείμενα». Η εφαρμογή λειτούργησε περισσότερο ως εισαγωγή στο θέμα «η ποίηση μιλά για την ποίηση», πριν από τη διδασκαλία του ποιήματος του Οδυσσέα Ελύτη «[Δώρο ασημένιο ποίημα](#)» που περιλαμβάνεται στο σχολικό εγχειρίδιο και αναπτύσσει μια ανάλογη θεματική και το οποίο διδάχτηκε μετά την ολοκλήρωση του σεναρίου. Άλλωστε, στο ανθολόγιο της Γ΄ Γυμνασίου περιλαμβάνονται και άλλα ποιήματα που θεματοποιούν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο το ζήτημα του ρόλου της ποίησης. Ένα από αυτά, «[Τα δώρα](#)» του Μίλτου Σαχτούρη, περιλήφθηκε στα ποιήματα που δόθηκαν προς επιλογή στις ομάδες.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Η αξιοποίηση των ΤΠΕ κινήθηκε κυρίως σε δύο άξονες:

Αξιοποιήθηκε το Wiki που χρησιμοποιούνταν από την αρχή της χρονιάς στη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας. Το Wiki επιλέχθηκε επειδή οι μαθητές ήταν αρκετά εξοικειωμένοι με τη χρήση του αλλά και επειδή παρέχει το ιδανικό περιβάλλον για τη συνεργατική προσέγγιση των ποιημάτων που καλούνταν κάθε ομάδα να πραγματοποιήσει. Κρατώντας σημειώσεις στη σελίδα της κάθε ομάδα, μπορούσε στη συνέχεια να προχωρήσει στη σύνθεση των παραγράφων που της ζητήθηκαν, δουλεύοντας τόσο στο σχολείο όσο και στο σπίτι. Επίσης, ο φάκελος με το υλικό που θα συνέλεγαν και θα δημιουργούσαν οι ομάδες θα λειτουργούσε τελικά ως το ποιητικό ανθολόγιο που αποτελούσε το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Οι ομάδες κλήθηκαν να δημιουργήσουν πολυτροπικές παρουσιάσεις των ποιημάτων που μελέτησαν, επιλέγοντας εικόνες και μουσικά κομμάτια ή απαγγελίες που θεωρούσαν ότι ανταποκρίνονται στο θέμα και την οπτική του ποιήματος. Μέσω αυτής της δραστηριότητας οι ομάδες εμβάθυναν περισσότερο στην εικονοποιία του

ποίηματος, ενώ αρκετές φορές προβληματίστηκαν έντονα, προσπαθώντας να αποδώσουν με εικόνα κάποιες από τις δυσερμήνευτες μεταφορές των ποιημάτων.

Κείμενα

Λογοτεχνικά κείμενα σχολικών εγχειριδίων

ΚΝΑ Γ' Γυμνασίου:

Μίλτου Σαχτούρη, [«Τα δώρα»](#)

ΚΝΑ Β' Λυκείου:

Κώστα Καρυωτάκη, [«Είμαστε κάτι...»](#)

Γιώργου Σαραντάρη, [«Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...»](#)

Νίκου Εγγονόπουλου, [«Νέα περί του θανάτου του Ισπανού ποιητού Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα στις 19 Αυγούστου του 1936 μέσα στο χαντάκι του Καμίνο Ντε Λα Φουέντε»](#)

ΚΝΑ Γ' Λυκείου:

Μίλτου Σαχτούρη, [«Στρατιώτης Ποιητής»](#)

Τάκη Σινόπουλου, [«Ο καιόμενος»](#)

Μιχάλη Κατσαρού, [«Όταν»](#)

Νεοελληνική Λογοτεχνία Θεωρητικής Κατεύθυνσης:

Νίκου Εγγονόπουλου, [«Ποίηση 1948»](#)

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Το σενάριο εφαρμόστηκε σε ένα τμήμα δεκαεπτά μαθητών, οι οποίοι εργάστηκαν χωρισμένοι σε τέσσερις ομάδες. Ο χωρισμός έγινε με βάση τόσο τις προσωπικές προτιμήσεις τους όσο και τις ικανότητές τους στον χειρισμό του Η/Υ.

Α' φάση: πριν την ανάγνωση (2 διδακτικές ώρες)

Το δίωρο αυτό πραγματοποιήθηκε σε δύο συνεχόμενες διδακτικές ώρες στην αίθουσα της τάξης με τους μαθητές σε ολομέλεια. Σε αυτήν τη φάση έγινε προσπάθεια να τεθεί το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα αναπτυσσόταν στη συνέχεια η αναγνωστική-μαθησιακή διαδικασία. Προτού να ανακοινωθεί στους μαθητές το ζήτημα με το οποίο θα καταπιανόμασταν κατά τις επόμενες διδακτικές ώρες, τους ζητήθηκε να συμπληρώσουν σε ένα χαρτάκι τη φράση «Ο ρόλος της ποίησης είναι να...» και ακολούθησε σχετική συζήτηση. Οι δημοφιλέστεροι ρόλοι που αποδόθηκαν στην ποίηση ήταν οι εξής: «...να μας διδάξει», «...να μας ψυχαγωγήσει» και «...να διευρύνει τους ορίζοντές μας». Καθώς στόχος δεν ήταν να επιμείνουμε παραπάνω στο συγκεκριμένο ζήτημα, η συζήτηση δεν επεκτάθηκε στους λόγους που επέλεξαν τις συγκεκριμένες φράσεις. Ήταν όμως σαφές ότι σε ένα μεγάλο βαθμό αυτές οι φράσεις αναπαρήγαγαν –χωρίς απαραίτητα να την ενστερνίζονται– τη ρητορική περί ποίησης με την οποία έχουν έρθει σε επαφή μέσα από την εκπαιδευτική διαδικασία.

Ένας από τους στόχους της προκείμενης εφαρμογής ήταν να προβληματιστούν οι μαθητές πιο ουσιαστικά και χειροπιαστά σχετικά με τους ρόλους που παίζει ο ποιητικός λόγος στο κοινωνικό γίνεσθαι. Μετά από τη σύντομη αυτή συζήτηση που προκάλεσε τον αρχικό προβληματισμό, ο εκπαιδευτικός πρόβαλε, μέσω του βιντεοπροβολέα που ήταν εγκατεστημένος στην αίθουσα, τον δικτυακό τόπο που δημιουργήθηκε σχετικά με την πορεία διαμαρτυρίας των ποιητών που οργανώθηκε την 21^η Μαρτίου 2012 (<http://www.21martiou.blogspot.com/>).

Αρχικά, τους ζητήθηκε να προσδιορίσουν το πρόβλημα της εποχής στο οποίο αναφέρεται το συγκεκριμένο κείμενο, τον τρόπο διαμαρτυρίας που επιλέχθηκε και τον λόγο που επιλέχθηκε η συγκεκριμένη ημερομηνία. Δεν ήταν δύσκολο να κατανοήσουν οι μαθητές/τριες πως το βασικό θέμα ήταν η πορεία που οργάνωσαν άνθρωποι των γραμμάτων και των τεχνών για να διαμαρτυρηθούν για την οικονομική κρίση και τη διεθνή δυσφήμιση που υπέστη η Ελλάδα και πως η ημερομηνία που

επιλέχθηκε (Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης) δεν ήταν τυχαία, καθώς σχετίζεται με το μέσο διαμαρτυρίας που επιλέχθηκε, το οποίο ήταν ο ποιητικός λόγος.

Στη συνέχεια, ο εκπαιδευτικός επικέντρωσε την προσοχή των παιδιών στο μήνυμα:

Παγκόσμια Ημέρα Ποίησης

όχι άλλη μια διαμαρτυρία,

αλλά

μια ΑΛΛΗ διαμαρτυρία

ζητώντας τους να παρατηρήσουν τη λειτουργία των ονοματικών συνόλων και την εναλλαγή πεζών-κεφαλαίων στη γραμματσειρά. Χωρίς μεγάλη δυσκολία, οι μαθητές επισήμαναν πως το σύνθημα αυτό παίζει με τη διαφορετική σημασία της λέξης «άλλος», μπροστά και πίσω από το αόριστο άρθρο. Στην πρώτη περίπτωση σημαίνει «ένας ακόμα» ενώ στη δεύτερη «ένας διαφορετικός». Στην ανάδειξη αυτής ακριβώς της διαφοράς αποσκοπεί και η χρήση των κεφαλαίων.

Όταν τέθηκε το ερώτημα γιατί είναι διαφορετική αυτή η διαμαρτυρία, οι μαθητές απάντησαν ότι έχει να κάνει με το ότι χρησιμοποιεί τον ποιητικό λόγο για να περάσει τα μηνύματά της. Με αφορμή αυτή την τοποθέτηση, προβλήθηκε η σελίδα «ποίηση vs κρίση» του ίδιου ιστολογίου (<http://www.21martiou.blogspot.gr/p/vs.html>) που περιλαμβάνει πλακάτ με στίχους ελλήνων ποιητών. Τους ζητήθηκε να επιχειρήσουν να συνδέσουν τους στίχους με την τρέχουσα κοινωνικοπολιτική κατάσταση. Με ευκολία, σε γενικές γραμμές, οι περισσότεροι συνέδεσαν λέξεις όπως η «φθορά» και η «ξηρασία» με την οικονομική κρίση και την απογοήτευση από την πολιτική κατάσταση, ενώ φράσεις όπως «την άνοιξη αν δεν την βρεις τη φτιάχνεις» συνδέθηκαν με μια αισιόδοξη προοπτική εξόδου από το σημερινό αδιέξοδο.

Επισημάνθηκε ότι αυτοί οι στίχοι έχουν γραφτεί στο παρελθόν, υπό άλλες ιστορικές και κοινωνικές προσλαμβάνουσες, και ζητήθηκε από τα παιδιά να προβληματιστούν σχετικά με το τι είναι αυτό που κάνει τις φράσεις αυτές να λειτουργούν και σήμερα, επιτρέποντας αναγωγές στις παρούσες συνθήκες. Αμέσως η συζήτηση στράφηκε στην ποιητική λειτουργία της γλώσσας και τη χρήση της μεταφοράς, η οποία επιτρέπει διαφορετικές αναγνώσεις και δεν περιορίζει το νόημα σε μια και μόνη ανάγνωση.

Τους ζητήθηκε, επίσης, να παρατηρήσουν τα ονόματα των ποιητών που ανθολογούνται και να δηλώσουν ποιοι από αυτούς τους ποιητές τούς είναι περισσότερο γνωστοί. Τα ονόματα που αναγνώρισαν αμέσως ήταν του Καβάφη, του Σεφέρη, του Ελύτη και του Σολωμού. Αντίθετα, τα ονόματα του Αναγνωστάκη και του Κατσαρού ήταν εντελώς άγνωστα στα παιδιά. Όταν ρωτήθηκαν γιατί πιστεύουν ότι επιλέχθηκαν στίχοι αυτών των ποιητών από τους διαδηλωτές, οι μαθητές απέδωσαν την επιλογή στη σημασία των ποιητών αυτών και στην αναγνωρισιμότητά τους τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο. Σχολιάστηκε ότι δεν είναι τυχαίο που περιλαμβάνονται στίχοι (και μάλιστα περισσότεροι του ενός) και των δύο ποιητών που τιμήθηκαν με βραβείο Νόμπελ καθώς και του Κ.Π. Καβάφη, εφόσον πρόκειται για έλληνες ποιητές με μεγάλη παγκόσμια απήχηση. Τέλος, αναφέρθηκε και η περίπτωση του Διονύσιου Σολωμού που ως «εθνικός ποιητής» δεν θα μπορούσε να λείπει από τις επιλογές. Η τάξη συμφώνησε πως στόχος των διαδηλωτών ήταν να δώσουν κύρος και βάρος στη διαμαρτυρία τους αξιοποιώντας στίχους εμβληματικών και όχι άγνωστων ποιητών.

Στο σημείο αυτό οι μαθητές ρωτήθηκαν σχετικά με το τι φαίνεται να πιστεύουν οι διαδηλωτές για τον ρόλο της ποίησης και οι περισσότερες απαντήσεις ήταν του τύπου «Πιστεύουν ότι η ποίηση μπορεί να αλλάξει τον κόσμο». Με αφορμή αυτές τις τοποθετήσεις, ο εκπαιδευτικός ρώτησε τα παιδιά αν συμμερίζονται αυτήν την άποψη και πώς τους φαίνεται αυτός ο τρόπος διαμαρτυρίας. Οι περισσότεροι απάντησαν ότι

τον βρίσκουν αρκετά πρωτότυπο, ενώ κάποιοι τον θεώρησαν αναποτελεσματικό. Όταν τους ζητήθηκε να αιτιολογήσουν αυτή τους τη θέση, είπαν ότι η ποίηση δεν έχει μεγάλη «πέραση» στους περισσότερους ανθρώπους σήμερα, οπότε δεν είναι ένα μέσο που μπορεί να οδηγήσει σε αλλαγές.

Το σχόλιο αυτό έδωσε αφορμή για το τελευταίο ερώτημα του δίωρου: *Ποιος νομίζετε ότι είναι ή ότι πρέπει να είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης στο κοινωνικό γίνεσθαι;* Δυστυχώς, η έλλειψη χρόνου δεν επέτρεψε μια εκτενή συζήτηση για το ερώτημα αυτό. Έμεινε όμως να πλανάται ως επωδός σε όλη την μετέπειτα πορεία της εφαρμογής. Άλλωστε, ο προβληματισμός γύρω από αυτό το ερώτημα ήταν και ο στόχος όλης αυτής της πρώτης φάσης.

B' φάση: Ανάγνωση (5 διδακτικές ώρες)

Στη φάση αυτή, η οποία πραγματοποιήθηκε εξ ολοκλήρου στο εργαστήριο πληροφορικής του σχολείου, οι μαθητές, χωρισμένοι σε τρεις ομάδες των τεσσάρων και μια ομάδα των πέντε ατόμων, επεξεργάστηκαν διαφορετικό ποιητικό υλικό, από τις επιλογές που τους είχε δώσει ο εκπαιδευτικός, προκειμένου να αναδείξουν τις ποικίλες αποκρίσεις των ποιητικών υποκειμένων στο ζητούμενο που εξαρχής είχε τεθεί, δηλαδή ποιος είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης στο κοινωνικό γίνεσθαι. Κάθε ομάδα επεξεργάστηκε διαφορετικό κείμενο, σύμφωνα με τις αρχές της διαφοροποιημένης διδασκαλίας. Ανέλαβε ένα κείμενο που ταίριαζε στις δυνατότητές της και στις επιθυμίες της, αλλά το μαθησιακό αποτέλεσμα που επιδιωκόταν ήταν κοινό: οι νεαροί αναγνώστες να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν το θέμα του ποιήματος και την οπτική γωνία που αναδεικνύεται πάνω στο συγκεκριμένο ερώτημα που εξετάζεται.

1^η ώρα

Αρχικά, ο εκπαιδευτικός έθεσε το πλαίσιο: *θα διαβάσουμε ποιήματα διαφορετικών δημιουργών και εποχών που έχουν ως θέμα τους τον ρόλο του ποιητή και της ποίησης. Μέσα από αυτή την ανάγνωση, θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε στα ερωτήματα:*

Πώς οι ίδιοι οι ποιητές περιγράφουν τον ρόλο του ποιητή; Πώς φαίνεται να αντιλαμβάνονται τον ρόλο της ποίησης; Ακόμη, προσδιορίστηκε με σαφήνεια το τελικό προϊόν της εργασίας των μαθητών/τριών: αποστολή μας είναι να φτιάξουμε ένα ανθολόγιο με ποιήματα και εικόνες, ενδεχομένως και μουσική, στο οποίο οι ποιητές θα μιλούν για την ποίηση. Για τον σκοπό αυτό, κάθε ομάδα θα διαλέξει ένα ποίημα, θα το συνοδέψει με σχόλια που θα επιχειρούν να απαντήσουν στα ερωτήματα που μας απασχολούν και θα δημιουργήσει μια πολυτροπική παρουσίαση. Επίσης, θα διαλέξουμε στίχους για να φτιάξουμε τα δικά μας πλακάτ που θα κρατούσαμε σε μια διαμαρτυρία ανάλογη με αυτήν που είδαμε στο προηγούμενο δίωρο. Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης των εργασιών, ένα ή περισσότερα μέλη κάθε ομάδας θα επιχειρήσουν μεγαλόφωνη ανάγνωση του ποιήματος στηριγμένη σε όλη την προεργασία που έχουν κάνει.

Στη συνέχεια, οι ομάδες παραπέμφθηκαν στο Wiki που χρησιμοποιούνταν σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς για τη διδασκαλία του μαθήματος της Λογοτεχνίας. Εκεί, είχε δημιουργηθεί ένας φάκελος ειδικά για να περιληφθεί το υλικό της συγκεκριμένης εφαρμογής. Το Wiki επιλέχθηκε επειδή οι μαθητές ήταν αρκετά εξοικειωμένοι με τη χρήση του, καθώς και γιατί παρέχει το ιδανικό περιβάλλον για τη συνεργατική προσέγγιση των ποιημάτων τα οποία καλούνταν κάθε ομάδα να πραγματοποιήσει. Επίσης, ο φάκελος με το υλικό που θα συνέλεγαν και θα δημιουργούσαν οι ομάδες θα λειτουργούσε τελικά ως το ανθολόγιο που είχε εξαγγελθεί ως επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Οι ομάδες κλήθηκαν να ρίξουν μια ματιά στα παρακάτω ποιήματα και να επιλέξουν με ποιο θα ήθελαν να ασχοληθούν:

- Μίλτου Σαχτούρη, [«Τα δώρα»](#)
- Κώστα Καρυωτάκη, [«Είμαστε κάτι...»](#)
- Γιώργου Σαραντάρη, [«Δεν είμαστε ποιητές σημαίνει...»](#)

- Νίκου Εγγονόπουλου, [«Νέα περί του θανάτου του Ισπανού ποιητού Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα στις 19 Αυγούστου του 1936 μέσα στο χαντάκι του Καμίνο Ντε Λα Φουέντε»](#)
 - Μίλτου Σαχτούρη, [«Στρατιώτης Ποιητής»](#)
 - Τάκη Σινόπουλου, [«Ο καιόμενος»](#)
 - Μιχάλη Κατσαρού, [«Όταν»](#)
 - Νίκου Εγγονόπουλου, [«Ποίηση 1948»](#)

Παρόλο που δεν τους δόθηκε τέτοια οδηγία, οι ομάδες από μόνες τους ανέλαβαν πρωτοβουλία και συνεννοήθηκαν ώστε να μη διαλέξουν το ίδιο ποίημα. Τελικά, επελέγησαν τα ποιήματα του Καρυωτάκη, του Σινόπουλου και του Κατσαρού, καθώς και «Τα δώρα» του Σαχτούρη. Ο εκπαιδευτικός ζήτησε από τις ομάδες να δικαιολογήσουν σύντομα την επιλογή τους. Σχεδόν όλες οι ομάδες δήλωσαν ότι, επειδή σε γενικές γραμμές το λογικό νόημα των ποιημάτων τους δυσκόλεψε αρκετά, έκαναν την επιλογή τους με βάση τις εικόνες που εντόπισαν. Διάλεξαν δηλαδή ένα συγκεκριμένο ποίημα, επειδή τους τράβηξε μία (ή και περισσότερες) συγκεκριμένη εικόνα. Εξήχθη έτσι ένα ενδιαφέρον συμπέρασμα για την αναγνωστική στάση των μαθητών, αλλά και πολλών ενηλίκων, όταν βρίσκονται αντιμέτωποι με ένα ποίημα που το νοηματικό του περιεχόμενο τους δυσκολεύει.

Στο τέλος της ώρας μοιράστηκε στις ομάδες [το κοινό φύλλο εργασίας](#) που θα κατηύθυνε τη δουλειά τους στις επόμενες ώρες. Διαβάσαμε μαζί τις γενικές οδηγίες, που επαναλάμβαναν το πλαίσιο, την αποστολή και το ζητούμενο προϊόν από κάθε ομάδα, όπως αυτά είχαν ήδη ανακοινωθεί, και επισημάνθηκε ότι στο πλαίσιο της ομάδας μπορούσαν να διανεμηθούν συγκεκριμένοι ρόλοι, όπως του συντονιστή, του γραμματέα, του χειριστή Η/Υ. Ζητήθηκε από τους μαθητές να ασχοληθούν στο σπίτι με τις δραστηριότητες της ατομικής ανάγνωσης (1-2). Συγκεκριμένα, ζητήθηκε από κάθε μαθητή να καταγράψει εν είδει ιδεοθύελλας τις λέξεις που του έρχονται στο μυαλό του παρατηρώντας τον τίτλο του ποιήματος και στη συνέχεια να επιχειρήσει,

διαβάζοντας το ποίημα, να επαληθεύσει ή να τροποποιήσει τις προσδοκίες και τις εντυπώσεις που του δημιούργησε ο τίτλος. Στόχος ήταν να αρχίσει κάθε μαθητής να «επικοινωνεί» με το ποίημα, προβληματιζόμενος για το περιεχόμενό του και να προετοιμαστεί το έδαφος για τη συνεργατική προσέγγιση του ποιήματος που θα επιχειρούσαν οι ομάδες την επόμενη φορά. Επίσης, οι οδηγίες αυτές επιστούσαν την προσοχή των παιδιών στον τίτλο του ποιήματος ως αναπόσπαστο τμήμα του, που δημιουργεί συγκεκριμένες εικόνες και προσδοκίες και προετοιμάζει με έναν τρόπο την «είσοδό» μας στο κυρίως σώμα του.

2^η-3^η ώρα

Στο διδακτικό αυτό δίωρο οι ομάδες ασχολήθηκαν με τις δραστηριότητες της ομαδικής ανάγνωσης (3-6) που περιλαμβάνονται [στο φύλλο εργασίας](#) που τους δόθηκε.

Συγκεκριμένα, τους ζητήθηκε να αντιγράψουν το κείμενο του ποιήματος που είχαν διαλέξει σε μια σελίδα στο Wiki. Σε αυτήν τη σελίδα θα κατέγραφαν τις ιδέες τους και θα συνέθεταν τις παραγράφους που τους ζητούνταν να γράψουν. Αρχικά, καλούνταν να συζητήσουν όσα σκέφτηκαν στην κατά μόνας ανάγνωση που πραγματοποίησαν στο σπίτι και να συγκρίνουν τις εντυπώσεις τους. Βασική οδηγία ήταν ότι όλες οι φωνές ακούγονται και καταγράφονται, γιατί καμιά γνώμη δεν περισσεύει αλλά αντίθετα εμπλουτίζει την οπτική μας γύρω από ένα θέμα. Κάθε ομάδα έπρεπε να προσπαθήσει να καταλήξει σε κάποια κοινά συμπεράσματα και να δώσει έναν άλλο τίτλο στο ποίημα που να συμπυκνώνει το νόημα που του έδωσε. Μέσω αυτής της συζήτησης επιδιώχθηκε να ανταλλάξουν οι μαθητές τις απόψεις τους και να τις αιτιολογήσουν στα υπόλοιπα μέλη, βασισμένοι σε συγκεκριμένα σημεία του ποιήματος. Τους ζητήθηκε, επίσης, να εντοπίσουν τη στάση του ποιητικού υποκειμένου ως προς τον ρόλο της ποίησης και να επισημάνουν, χρωματίζοντας, λέξεις-φράσεις-εικόνες του ποιήματος που αναδεικνύουν, κατά τη

γνώμη τους, την ιδιαίτερη οπτική του ποιήματος πάνω στο θέμα. Τα συμπεράσματά τους ζητήθηκε να τα καταγράψουν σε μια παράγραφο στη σελίδα του Wiki.

Σε γενικές γραμμές, οι ομάδες συνεργάστηκαν αρκετά καλά. Η ελεύθερη συζήτηση επέτρεψε, όπως φάνηκε, στους περισσότερους μαθητές να αναπτύξουν τόσο τις υποθέσεις τους όσο και τις απορίες τους σχετικά με το περιεχόμενο του ποιήματος. Όταν υπήρχαν διαφορετικές οπτικές πάνω στο ποίημα, κάποιοι μαθητές ανέτρεξαν σε σημεία του ποιήματος προκειμένου να πείσουν τα υπόλοιπα μέλη της ομάδας για την ορθότητα του επιχειρήματός τους. Υπήρξαν, βέβαια, και περιπτώσεις μαθητών που δεν είχαν διαβάσει το ποίημα στο σπίτι. Ακόμα και αυτοί, μέσω της συζήτησης, ήρθαν αναγκαστικά σε επαφή με το ποίημα και σταδιακά άρχισαν να παίρνουν μέρος στην ανταλλαγή απόψεων. Ένα μέλος κάθε ομάδας είχε αναλάβει τον ρόλο του γραμματέα, καταγράφοντας με τη μορφή σημειώσεων στη σελίδα του Wiki που τους αντιστοιχούσε τις απόψεις που διατυπώνονταν.

Φυσικά, τα περισσότερα ποιήματα παρουσίαζαν, κατά τους μαθητές, αρκετές δυσκολίες στην κατανόηση. Τους τονίστηκε όμως ότι ζητούμενο ήταν όχι η αναλυτική επεξεργασία αυτών των κειμένων αλλά η προσπέλασή τους με άξονα την απάντηση που δίνουν στο ερώτημα: «Ποιος είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης;». Αυτό σήμαινε ότι δεν ήταν απαραίτητο να προβούν σε πλήρη και ολοκληρωμένη ερμηνεία όλων των στίχων του ποιήματος, αλλά να επισημάνουν τα βασικά σημεία που σχετίζονται με τον συγκεκριμένο προβληματισμό. Ο εκπαιδευτικός περιφερόταν από ομάδα σε ομάδα και παρενέβαινε δίνοντας πληροφορίες ή προτείνοντας μια ερμηνεία μόνο σε περιπτώσεις που η συζήτηση μεταξύ των μελών των ομάδων φαινόταν να φτάνει σε αδιέξοδο. Το σημαντικό πάντως από την όλη διαδικασία ήταν ότι οι ομάδες αντιμετώπισαν τα ποιήματα ως ένα πεδίο ανταλλαγής απόψεων και προβληματισμών και πως οδηγήθηκαν μέσω των διαφωνιών και της συζήτησης σε –λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένες– απόπειρες από κοινού νοηματοδότησής τους. Επίσης, μέσα από αυτή την ενασχόληση οι

μαθητές ήρθαν σε επαφή με ποιήματα ποιητικής και προέκτειναν τον προβληματισμό που τέθηκε από την πρώτη ώρα εφαρμογής του σεναρίου σχετικά με τον ρόλο της ποίησης και των ποιητών, απαντώντας στο σχετικό ερώτημα μέσα από ένα ποίημα αυτή τη φορά.

Αυτό έγινε ιδιαίτερα σαφές στους εναλλακτικούς τίτλους που προτάθηκαν· κάποιες ομάδες έκαναν αρκετά ενδιαφέρουσες προτάσεις, οι οποίες φανέρωναν ότι είχαν οδηγηθεί σε εύλογες διαπιστώσεις, που στηρίζονταν σε σημεία του κειμένου. Για παράδειγμα, η ομάδα που είχε αναλάβει το ποίημα του Καρυωτάκη [Είμαστε κάτι...], του έδωσε τον εναλλακτικό τίτλο «Το καταφύγιο», ο οποίος αντλήθηκε από το καταληκτικό δίστιχο του ποιήματος και που εν πολλοίς συμπυκνώνει την οπτική του ποιήματος για την ποίηση. Άλλες ομάδες κατέφυγαν σε πιο γενικόλογους τίτλους, όπως «Η μαγεία της ποίησης», που προτάθηκε ως τίτλος για «Τα δώρα» του Σαχτούρη.

Επίσης, αφού οι ομάδες παρατήρησαν το όνομα του δημιουργού και τον χρόνο δημιουργίας του ποιήματος, κλήθηκαν να αναζητήσουν πληροφορίες για τον ποιητή, τη ζωή και το έργο του και τα χαρακτηριστικά της ποιητικής γραφής του. Για τον σκοπό αυτό, τους προτάθηκε να αξιοποιήσουν τα βιογραφικά των συγγραφέων που υπάρχουν στα σχολικά εγχειρίδια ή τους υπερδεσμούς στους οποίους μας παραπέμπουν τα ψηφιακά εμπλουτισμένα εγχειρίδια. Αξιοποιώντας αυτά τα στοιχεία, έπρεπε να γράψουν μια σύντομη παράγραφο για να συνοδεύσουν την παρουσίαση του ποιήματός τους. Η δραστηριότητα αυτή, εκτός από την αναζήτηση πληροφοριών και την ενημέρωση γύρω από το πρόσωπο και το έργο των ποιητών, είχε στόχο να επιτρέψει στους μαθητές να διαπιστώσουν, όπου μπορούσαν, συνδέσεις ανάμεσα στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του ποιητή και στο έργο του. Η αλήθεια είναι πως δεν κατέστη δυνατό να οδηγηθούν οι μαθητές σε ανάλογες επισημάνσεις και πως σε γενικές γραμμές οι περισσότερες ομάδες κινήθηκαν απλώς προς την κατεύθυνση της συνοπτικής καταγραφής της βιογραφίας του ποιητή.

Προς το τέλος του δώρου οι ομάδες ξεκίνησαν τη σύνταξη των παραγράφων που τους ζητήθηκαν, με βάση τις σημειώσεις που είχε κρατήσει ο γραμματέας κάθε ομάδας. Σε άλλες ομάδες τη σύνταξη κάθε παραγράφου την ανέλαβε ένα μόνο άτομο, ενώ σε άλλες επιχειρήθηκε μια συλλογική σύνθεση. Σε όσες ομάδες ασχολήθηκε μόνο ένα άτομο με τη συγγραφή, παρατηρήθηκε έλλειψη συμμετοχής και φασαρία από τα υπόλοιπα μέλη που δεν συμμετείχαν ενεργά. Όσες ομάδες δεν πρόλαβαν, ανέλαβαν να ολοκληρώσουν τις εργασίες τους στο σπίτι.

4^η-5^η ώρα

Στο δώρο αυτό κάθε ομάδα ασχολήθηκε με την προετοιμασία της παρουσίασης του ποιήματος που επέλεξε στις υπόλοιπες ομάδες (δραστηριότητες 7-9 του [φύλλου εργασίας](#)).

Πρώτα-πρώτα, κάθε ομάδα αποφάσισε ποιος ή ποια μέλη θα επιχειρούσαν την εκφραστική ανάγνωση του ποιήματος. Όλες οι ομάδες ανέθεσαν τη δραστηριότητα αυτή σε ένα μόνο μέλος, και μάλιστα κορίτσι. Όταν επισημάνθηκε το γεγονός από τον διδάσκοντα, οι μαθητές απάντησαν πως τα κορίτσια διαβάζουν πιο «εκφραστικά» και «συναισθηματικά». Τα μέλη που ανέλαβαν την ανάγνωση ξεκίνησαν ήδη από αυτήν την ώρα την προετοιμασία τους. Τους επισημάνθηκε ότι χρειαζόταν να προσέξουν ιδιαίτερα τον χρωματισμό της φωνής τους και για τον σκοπό αυτό έπρεπε να παρατηρήσουν τα σημεία στίξης, τη σειρά των λέξεων μέσα στον στίχο, τυχόν επαναλήψεις, μη συνηθισμένες λέξεις, το ρηματικό πρόσωπο, τη γλώσσα (λόγια, καθομιλουμένη, παλαιότερης μορφής) που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να υποδηλώσει την οπτική του πάνω στο θέμα. Ο εκπαιδευτικός συνεργάστηκε με τις συγκεκριμένες μαθήτριες στην επεξεργασία των παραπάνω στοιχείων και στην καθοδήγησή τους ως προς το πώς θα μπορούσαν να τα λάβουν υπόψη τους στην εκφραστική τους ανάγνωση. Η εξάσκηση στη μεγάλοφωνη απαγγελία προτάθηκε να γίνει στο σπίτι, ώστε να αποφευχθεί η δυσκολία της ταυτόχρονης εξάσκησης 4 μαθητών μέσα στο εργαστήριο και της συνακόλουθης βαβούρας που θα επικρατούσε.

Στο μεταξύ, τα υπόλοιπα μέλη ανέλαβαν να εντοπίσουν εικόνες και μουσικά κομμάτια ή απαγγελίες που θεωρούσαν ότι ανταποκρίνονται στο θέμα και την οπτική του ποιήματος και να δημιουργήσουν μια πολυτροπική παρουσίασή του. Τους ζητήθηκε να επιλέξουν εικόνες που να συμπληρώνουν ή να διευρύνουν τη λεκτική εικόνα και όχι απλώς να εικονογραφούν με αυτονόητο τρόπο αυτό που λέγεται. Το λογισμικό που θα χρησιμοποιούσαν μπορούσαν να το επιλέξουν ελεύθερα ανάλογα με τις δεξιότητές τους. Κάποιες ομάδες διάλεξαν να δουλέψουν στο PowerPoint, ενώ άλλες στο Windows Movie Maker. Μέσω αυτής της δραστηριότητας οι ομάδες εμβάθυναν περισσότερο στην εικονοποιία του ποιήματος, ενώ αρκετές φορές προβληματίστηκαν έντονα, προσπαθώντας να αποδώσουν με εικόνα κάποιες από τις δυσερμήνευτες μεταφορές των ποιημάτων. Για παράδειγμα, η ομάδα που ανέλαβε τον «Καιόμενο» του Σινόπουλου έκανε πολύ ενδιαφέρουσες –και καθόλου αυτονόητες– επιλογές στην εικονογράφηση των στίχων «Διστάζω. Λέω να πάω εκεί. Να τον αγγίξω με το χέρι μου.» και «Η χώρα εδώ είναι σκοτεινή. Και δύσκολη. Φοβάμαι.», που μαρτυρούν μια ιδιαίτερη ανάγνωση τόσο των δύο στίχων του ποιήματος όσο και του πίνακα και της φωτογραφίας που επελέγησαν¹. Φυσικά, δεν έλειψαν και οι περιπτώσεις κατά τις οποίες η οπτικοποίηση των στίχων δεν προσέθετε σχεδόν τίποτα στη λεκτική εικόνα, αλλά αποτύπωνε οπτικά το κυριολεκτικό περιεχόμενο του στίχου και μόνο. Η όλη διαδικασία της αναζήτησης εικόνων και ήχων φάνηκε να προκαλεί τον ενθουσιασμό και τη δημιουργικότητα των παιδιών και να τα εμπλέκει σε μια ακόμα πιο προσωπική σχέση με τα ποιήματα.

Η τελευταία υποχρέωση κάθε ομάδας ήταν να επιλέξει έναν ή περισσότερους στίχους του ποιήματος με το οποίο είχε καταπιαστεί, για να δημιουργήσει ένα πλακάτ ανάλογο με αυτά που είδαν στο ιστολόγιο για την πορεία διαμαρτυρίας των ποιητών στην πρώτη φάση του σεναρίου (<http://www.21martiou.blogspot.gr/p/vs.html>). Η δραστηριότητα είχε σκοπό να συνδέσει όσα συζητήθηκαν στο πρώτο δίωρο με τη

¹ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων τα αρχεία *kaiomenos_1* και *kaiomenos_2*.

δουλειά των μαθητών σε αυτήν τη φάση, αλλά και να δώσει ένα «σκηνοθετικό» πλαίσιο στην όλη εργασία τους. Οι περισσότερες ομάδες δημιούργησαν τα πλακάτ τους σε έγγραφα Word, τα οποία στη συνέχεια εκτύπωσαν, ενώ μια ομάδα επέλεξε να δημιουργήσει χειροποίητα πλακάτ με χαρτόνια. Τα πλακάτ αυτά, μετά την παρουσίαση των εργασιών, αποθηκεύτηκαν και την Παγκόσμια Ημέρα της Ποίησης (21^η Μαρτίου) αναρτήθηκαν στους τοίχους του σχολείου.

Οι περισσότερες ομάδες είχαν ολοκληρώσει τις εργασίες τους με το τέλος του δώρου. Όσες είχαν ακόμα εκκρεμότητες, ανέλαβαν να τις φέρουν εις πέρας στο σπίτι, προκειμένου όλες οι ομάδες να είναι έτοιμες την επόμενη φορά για τις παρουσιάσεις τους.

Γ' φάση: Παρουσίαση (2 συνεχόμενες διδακτικές ώρες)

Στο δώρο αυτό πραγματοποιήθηκαν οι παρουσιάσεις των 4 ομάδων. Οι παρουσιάσεις έγιναν στην αίθουσα του τμήματος και χρησιμοποιήθηκε βιντεοπροβολέας για την προβολή των πολυτροπικών παρουσιάσεων. Κάθε ομάδα είχε περίπου ένα τέταρτο στη διάθεσή της για να μας παρουσιάσει το ποίημά της. Συγκεκριμένα, κάθε ομάδα παρουσίασε την παράγραφο σχετικά με την οπτική του ποιήματος πάνω στον ρόλο της ποίησης, τα σχετικά με τον ποιητή, το έργο και την εποχή του, καθώς και την πολυτροπική παρουσίαση και τα πλακάτ που δημιούργησε, ενώ ένα μέλος της διάβασε εκφραστικά το ποίημα. Μετά από την παρουσίαση κάθε ομάδας ακολουθούσε πολύ σύντομη συζήτηση που αφορούσε απορίες που προέκυψαν ή σχολιασμό της ανάγνωσης ή των επιλογών της πολυτροπικής παρουσίασης.

Όσον αφορά τις διαπιστώσεις των ομάδων σχετικά με τον ρόλο του ποιητή και της ποίησης, ορισμένες εργασίες αναδείκνυαν με σαφήνεια αυτόν τον ρόλο, όπως προκύπτει από το ποίημα που μελέτησαν, επισημαίνοντας μάλιστα και τους στίχους

από τους οποίους συνήγαγαν τα συμπεράσματά τους². Άλλες παρουσιάσεις αντίθετα κατέγραφαν πιο γενικόλογες διαπιστώσεις που αφορούσαν περισσότερο τη γενική εντύπωση που αποκόμισαν από το ποίημα³. Κατέστη σαφές ότι δεν ήταν εύκολο για όλες τις ομάδες να προσεγγίσουν το ποίημα με άξονα το συγκεκριμένο ερώτημα ή ότι η ποιητική λειτουργία της γλώσσας και η σκοτεινότητα του νοήματος πολλές φορές στάθηκαν εμπόδιο στο να εξάγουν σαφή συμπεράσματα. Όπου οι επισημάνσεις των ομάδων ήταν ελλιπείς ή προς λάθος κατεύθυνση, ο εκπαιδευτικός προσπάθησε να συμπληρώσει ή να διορθώσει διακριτικά.

Οι πολυτροπικές παρουσιάσεις των ομάδων προκάλεσαν περισσότερα σχόλια και αντιδράσεις. Σχολιάστηκαν κυρίως οι ηχητικές επιλογές, αλλά και οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν στην οπτικοποίηση των στίχων. Συζητήθηκε το αν επέλεξαν μόνο μουσική, απαγγελία ή μελοποίηση για να επενδύσουν την παρουσίαση. Για παράδειγμα, στην παρουσίαση του «Όταν» οι εικόνες συνοδεύονται από τη μελοποίηση του ποιήματος και οι στίχοι δεν καταγράφονται παρά μόνο σε ελάχιστες περιπτώσεις, κυρίως στα σημεία στα οποία θέλησαν να δώσουν έμφαση. Όσον αφορά στην ίδια παρουσίαση, σχολιάστηκε η οπτικοποίηση της φράσης «Εγώ πάντα σιωπώνω» με τρεις διαφορετικές εικόνες, που αναδεικνύουν διαφορετικές ερμηνείες της σιωπής. Η μια εικόνα φαίνεται να υποδεικνύει τη σιωπή ως επιλογή του ίδιου του ποιητή, ενώ άλλη εικόνα την παρουσιάζει ως έξωθεν επιβεβλημένη⁴. Με αυτόν τον τρόπο η ομάδα κατάφερε να αναδείξει την πολυσημία του ποιητικού λόγου.

Στην παρουσίαση του ποιήματος [Είμαστε κάτι...] σχολιάστηκε η επιλογή να περιλάβουν στην αρχή φωτογραφίες του Καρυωτάκη και συγκεκριμένα τη φωτογραφία που απεικονίζει τον ποιητή μετά την αυτοκτονία του. Οι μαθητές σχολίασαν πως αυτή η απόφαση επηρεάζει την ανάγνωση του ποιήματος, υποβάλλοντας ανάλογα συναισθήματα και σκέψεις. Αντίθετα, θεωρήθηκαν

² Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο kaiomenos_paragraphos.

³ Βλ. στον Φάκελο Τεκμηρίων το αρχείο ta_dwra_paragraphos.

⁴ Βλ. ό.π. το otan_parousiasi.

επιτυχημένες οι εικονογραφήσεις των στίχων «Κι η ποίηση είναι το καταφύγιο που φθονούμε» και «Υψώνονται σα δάχτυλα στα χάη», γιατί οι εικόνες που χρησιμοποιήθηκαν επιδέχονταν επίσης μεταφορικές αναγνώσεις. Αρνητικά, σχολιάστηκε η παράλειψη τμήματος του ποιήματος από την παρουσίαση⁵.

Οι αναγνώσεις των ποιημάτων –με εξαίρεση μια μαθήτρια που διάβασε ιδιαίτερα εκφραστικά και απέδωσε αποτελεσματικά τον ποιητικό λόγο– έδειξαν πως οι υπόλοιπες μαθήτριες δεν προετοιμάστηκαν επαρκώς. Μάλιστα, υπήρξε και περίπτωση μαθήτριας που δεν διάβασε το ποίημα που της είχε ανατεθεί επειδή δήλωσε πως ντρεπόταν, γιατί «δεν το διάβαζε καλά». Οι αναγνώσεις ήταν σε γενικές γραμμές άχρωμες και ήταν δύσκολο να γίνει αντιληπτό το περιεχόμενο του ποιήματος χωρίς να υπάρχει το γραπτό κείμενο. Ήταν σαφές πως γενικά οι μαθητές δεν είναι ασκημένοι σε αυτήν τη δεξιότητα και πως πολλά πρέπει να γίνουν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Στο τέλος του δώρου ζητήθηκε από τους μαθητές να συμπληρώσουν ξανά ένα χαρτάκι με τη φράση «Ο ρόλος της ποίησης είναι να...», όπως και στο εναρκτήριο δώρο, προκειμένου να διαπιστωθεί κατά πόσο μετακινήθηκε ή/και εμπλουτίστηκε η οπτική τους πάνω στον ρόλο της ποίησης. Αυτή τη φορά οι απαντήσεις είχαν πολύ μεγαλύτερη ποικιλία και έδειχναν πως σε γενικές γραμμές η συνάντηση των μαθητών με τα ποιήματα είχε διευρύνει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζουν την ποίηση και τον ρόλο της. Χαρακτηριστικά παραδείγματα απαντήσεων: «...να προσφέρει καταφύγιο από τον πόνο», «...να καταγγείλει τα στραβά της κοινωνίας», «...να δημιουργεί συναισθήματα στους ανθρώπους», «...να αποτυπώνει την εποχή της».

⁵ Βλ. ό.π. το αρχείο video_eimaste_kati.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΟΙΝΟ ΓΙΑ ΟΛΕΣ ΤΙΣ ΟΜΑΔΕΣ

Εισαγωγή

Στο πλαίσιο του μαθήματος της Λογοτεχνίας θα προσπαθήσουμε να αποκριθούμε στο ερώτημα «Ποιος είναι ο ρόλος του ποιητή και της ποίησης γενικότερα στην κοινωνία;» Θα διαβάσουμε ποιήματα διαφορετικών δημιουργών που κινούνται σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους και θα προσπαθήσουμε να ανιχνεύσουμε την απάντησή τους στο ερώτημα.

Αποστολή

Αποστολή μας είναι να φτιάξουμε ένα ανθολόγιο με ποιήματα και εικόνες, ενδεχομένως και μουσική, στο οποίο οι ποιητές θα μιλούν για την ποίηση.

Τα ποιήματα θα συνοδεύει πληροφοριακό υλικό α) για το θέμα τους, β) τις οπτικές που αναδεικνύουν για τον ρόλο της ποίησης και, γ) τον δημιουργό τους. Η παρουσίαση θα συμπληρώνεται από πολυτροπικά κείμενα που εσείς οι μαθητές-αναγνώστες θεωρείτε ότι αποκρίνονται στο ποιητικό κείμενο.

Επίσης, θα διαλέξουμε στίχους για να φτιάξουμε πλακάτ που θα κρατούσαμε σε μια διαμαρτυρία ανάλογη με αυτήν που συζητήσαμε στο προηγούμενο δίωρο.

Διαδικασία

Για να φέρουμε σε πέρας την Αποστολή μας ακολουθούμε τις παρακάτω **αναγνωστικές οδηγίες** και συνεργαζόμαστε με τα μέλη της ομάδας μας. Καλό είναι να προσδιορίσετε εξ αρχής συγκεκριμένους ρόλους στην ομάδα: κάποιος να αναλάβει να καταγράφει τα όσα καταθέτουν τα μέλη, κάποιος να συντονίζει τη συζήτηση, κάποιος να χειρίζεται τον

υπολογιστή. Επίσης, αποφασίστε ποιος/ποιοι θα επιχειρήσουν τη μεγάλωφωνη ανάγνωση του ποιήματος κατά την παρουσίαση.

Οδηγίες προς ναυτιλλόμενους!!!!

Για να μπορέσετε να φέρετε σε πέρας την αποστολή σας καλό είναι να ακολουθείτε στην ομάδα τα εξής βήματα:

Ατομική ανάγνωση

1. Παρατηρώ τον τίτλο του ποιήματος και καταγράφω με λέξεις-κλειδιά τις σκέψεις, εικόνες, συναισθήματα, προσδοκίες που πιθανόν μου δημιουργεί ο τίτλος για το περιεχόμενο του ποιήματος.
2. Διαβάζω σιωπηρά το ποίημα και προσπαθώ να διαπιστώσω αν το ποίημα επιβεβαιώνει ή διαψεύδει τις προσδοκίες που μου δημιούργησε ο τίτλος. Βρίσκω σημεία του ποιήματος που ενισχύουν την άποψή μου.

Ομαδική ανάγνωση

3. Αντιγράφουμε το κείμενο του ποιήματος σε μια σελίδα στο Wiki. Μοιραζόμαστε με τους φίλους μας όσα σκεφτήκαμε και καταγράψαμε κατά την ατομική ανάγνωση. Συγκρίνουμε τις εντυπώσεις και τις απόψεις μας. Αν διαφωνούμε με τους φίλους μου τότε καταγράφουμε και διερευνούμε τις διαφορετικές απόψεις μας. Προσπαθούμε να καταλήξουμε σε κάποια κοινά συμπεράσματα και χρωματίζουμε στο ποίημα τις λέξεις-φράσεις-εικόνες που ενισχύουν τα επιχειρήματά μας.
4. Δίνουμε έναν άλλο τίτλο στο ποίημα προσπαθώντας να συμπυκνώσουμε το νόημα που του δίνουμε.
5. Παρατηρούμε το όνομα του δημιουργού και τον χρόνο δημιουργίας του ποιήματος (αν υπάρχει) και αναζητούμε πληροφορίες για τον ποιητή, τη ζωή και το έργο του και τα

χαρακτηριστικά της ποιητικής γραφής του. Για τον σκοπό αυτό αξιοποιούμε τα βιογραφικά των συγγραφέων που υπάρχουν ή στα οποία μας παραπέμπουν τα ψηφιακά εμπλουτισμένα σχολικά εγχειρίδια. Καταγράφουμε τα βασικά στοιχεία σε μια σύντομη παράγραφο κάτω από το ποίημα στη σελίδα του Wiki.

6. Εντοπίζουμε τη στάση του ποιητικού υποκειμένου ως προς τον ρόλο της ποίησης. Επισημαίνουμε με λέξεις-φράσεις-εικόνες του ποιήματος την ιδιαίτερη οπτική του ποιήματος πάνω στο θέμα. Καταγράφουμε την οπτική του ποιήματος σχετικά με το ζητούμενο σε μια παράγραφο στη σελίδα του Wiki.

Προετοιμασία για την παρουσίαση

7. Ένα ή περισσότερα από τα μέλη της ομάδας ασκούνται στην εκφραστική ανάγνωση του ποιήματος, προσέχοντας ιδιαίτερα τον χρωματισμό της φωνής τους. Για τον σκοπό αυτό παρατηρούμε τα σημεία στίξης, τη σειρά των λέξεων μέσα στον στίχο, τυχόν επαναλήψεις, μη συνηθισμένες λέξεις, το ρηματικό πρόσωπο, τη γλώσσα (λόγια, καθομιλουμένη, παλαιότερης μορφής) που χρησιμοποιεί ο ποιητής για να υποδηλώσει την οπτική του πάνω στο θέμα.

8. Βρίσκουμε εικόνες, ίσως και μουσικά κομμάτια ή απαγγελίες που νομίζουμε ότι ανταποκρίνονται στην οπτική του ποιήματος και φτιάχνουμε μια πολυτροπική παρουσίασή του. Προσέχουμε ιδιαίτερα οι εικόνες που επιλέγουμε να συμπληρώνουν ή να διευρύνουν τη λεκτική εικόνα.

9. Διαλέγουμε έναν ή περισσότερους στίχους του ποιήματος και φτιάχνουμε το πλακάτ της ομάδας μας.

Z. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Το αρχικό σενάριο σε μια δεύτερη εκδοχή του προβλέπει περισσότερο συμμετοχικές διδακτικές πρακτικές τόσο στη διαμόρφωση του κειμενικού υλικού όσο και στην επεξεργασία του, ενώ το διαδίκτυο αξιοποιείται σε επίπεδο αναζήτησης της πληροφορίας.

H. ΚΡΙΤΙΚΗ

Οι κυριότερες δυσκολίες που προέκυψαν είχαν να κάνουν με τα εξής:

Η δραστηριότητα ανεύρεσης πληροφοριών για τον ποιητή, το έργο του και την εποχή του είχε στόχο, εκτός των άλλων, να επιτρέψει στους μαθητές να διαπιστώσουν, όπου μπορούσαν, συνδέσεις ανάμεσα στις κοινωνικοπολιτικές συνθήκες της εποχής του ποιητή και στο έργο του. Η αλήθεια είναι πως δεν κατέστη δυνατό να οδηγηθούν οι μαθητές σε ανάλογες επισημάνσεις και πως σε γενικές γραμμές οι περισσότερες ομάδες κινήθηκαν απλώς προς την κατεύθυνση της συνοπτικής καταγραφής της βιογραφίας του ποιητή. Αυτό μάλλον χρεώνεται στη μεθόδευση της διδασκαλίας από πλευράς του εκπαιδευτικού που δεν έδωσε τις κατάλληλες οδηγίες και δεν είχε ασκήσει τους μαθητές σε ανάλογες δραστηριότητες πιο πριν.

Δεν ήταν εύκολο για όλες τις ομάδες να προσεγγίσουν το ποίημα με άξονα το υπό εξέταση ερώτημα για τον ρόλο της ποίησης και η ποιητική λειτουργία της γλώσσας καθώς και η σκοτεινότητα του νοήματος πολλές φορές στάθηκαν εμπόδιο στο να εξάγουν σαφή συμπεράσματα. Το σημαντικό, πάντως, από την όλη διαδικασία ήταν ότι οι ομάδες αντιμετώπισαν τα ποιήματα ως ένα πεδίο ανταλλαγής απόψεων και προβληματισμών και πως οδηγήθηκαν μέσω των διαφωνιών και της συζήτησης σε –λιγότερο ή περισσότερο επιτυχημένες– απόπειρες από κοινού νοηματοδότησής τους.

Οι μεγάλοφωνες αναγνώσεις που επιχειρήθηκαν ήταν σε γενικές γραμμές άχρωμες και ήταν δύσκολο να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο του ποιήματος μόνο από το άκουσμα και χωρίς γραπτό κείμενο. Είναι σαφές πως γενικά οι μαθητές δεν είναι ασκημένοι σε αυτήν τη δεξιότητα και πως πολλά πρέπει να γίνουν προς αυτήν την κατεύθυνση.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Φρυδάκη, Ε. 2003. *Η Θεωρία της Λογοτεχνίας στην Πράξη της Διδασκαλίας*. Αθήνα: Κριτική.